

Розтули долоню

Наталя Околітенко

"Не думай про білу мавпу, не думай про білу мавпу..."

Біла мавпа безшумно вистрибувала в сутінках: блискавками мигтіли її довгі руки, метлявся й скручувався в петлі порослий ріденьким волоссям хвіст, палахкотіли червоним очі. Біла мавпа показувала язика, розтягувала в глумливій посмішці безгубий рот; її карикатурно-людське обличчя надималося й опадало, немов гумове. Біла мавпа зненацька ховалася Джільбертові за спину й робила там якісь божевільні маніпуляції.

На лівій скроні хлопця напружився й боляче запульсував нерв.

"Не думай про білу мавпу... Не думай про білу мавпу... Чуєш? Взагалі ні про що не думай..."

Ось де воно! Прилад, захований у циферблат електронного годинника, що лежав у його кишені, ледь чутно задзенькотів, коли хлопець наблизився до книжкової шафи. Відсунувши її, Джільберт оддер планку в задній стінці і, здригаючись від огиди, роздушив крихітний пластмасовий гудзик, немов бридку комаху. Ага! Списуйте тепер попсовану апаратуру, а вона ж коштує недешево... Раптом відчув себе вкрай знесиленим і, навіть не глянувши на купу книжок, що посипалися на підлогу, як був — одягнений і в пилюці — впав на не прибрану з ночі постіль.

Спав напрочуд міцно: прокинувшись, довго роздивлявся пошарпані шпалери в спальні, облуплену стелю; людей запросити соромно. Та й не хочеться...

Колись він любовно опоряджував своє житло, добираючи недорогі й, оригінальні мебді, посуд, картини. Дитинно тішився, коли мав гроші, аби купити в антикварному магазині якусь вишукану річ, що так і просилася йому до рук, бо мала у кольорах та лініях щось невловимо споріднене, з його душею. Друзі високо цінували його смак, і він тим тішився.

Тепер Джільберт дивився на свою занедбану оселю з почуттям провини й гіркого жалю. Коли перестав доглядати її? Тоді, коли помітив, що й тут не може заховатися від Управління Гігієни Громадської Думки...

Так, саме з тих часів він став почуватися, немов шолудивий пес, якому ніде й ніколи не світитиме притулок. Спочатку пробував обдурити себе: тікаючи за місто, казав собі, що стеля його домівки — небо, а дерева — колони в пишному палаці, яким для нього є безмежний світ. Що то за щастя — чотири стіни!

Службу покинув. Брав у рюкзак спальний мішок, запас їжі й, сховавшись де-небудь у лісі, якомога далі від доріг, годинами обмірковував свій винахід, готуючись утілити його в метал і пластмасу. Коли стомлювався від нескінченних обрахунків, лягав горілиць на траву й дивився на хмари, доки засинав. Тішився приємними спогадами, мріями — жив собі як хотів, певний, що хоч тут ніхто не зазирне в його душу, як у замкову шпарину, криво всміхнувшись.

Ту посмішку на стандартному обличчі, яке нічого не виражало, крім утіхи від

власної влади над людьми, Джільберт відчував майже фізично. Вона, коли вертався до міста, ну просто плавала над ним у повітрі, й зрештою він почав ловити себе на тому, що йому стає ніяково згадувати та мріяти, як ніяково було б ходити на людях без одягу. Він призвичаївся подумки наспівувати модні пісеньки, по кілька разів розповідати собі сюжети переглянутих кінокартин і прочитаних романів, та незабаром прийшло відчуття порожнечі, й воно виявилось найдошкульнішою з усіх бід, що його досі спіткали. Втолювався сам від себе, як від дурного, а проте надмір балакучого співрозмовника...

Отоді й зрозумів просту істину: речі, хоч людина й нагромаджує їх усе своє життя, — ніщо в порівнянні з тим, що нам дано природою, як вода й повітря: вільною грою думки та уяви. Внутрішнім життям, що лишається незбагненим дивом, хоч його й пробують пояснити фізіологи. Але закута душа робить існування надто обтяжливим.

...Отож знищивши "спостерігача", Джільберт почав легко дихати у власному житті. Незабаром прийшла й чиста радість бути самим собою — без системи шифрів, яку придумав, щоб ховати за ними цікаві ідеї, без нав'язливого нагадування: "Не думай про білу мавпу, не думай про білу мавпу..." За таке щастя варто було поборотися.

"На будь-яку отруту рано чи пізно знайдеться протиотрута, — думав Джільберт. — Коли можна вловити й розшифрувати електромагнітне випромінювання людського мозку, коли думка й на далеких відстанях дає телевізійне зображення, то хтось же та спроможеться винайти й надійний спосіб виявляти оті потайні штучки, що повсякчас шпигують за тобою. Повсякчас... Яка гидота! Хіба це вже так складно — винайти? За тими ж самими електромагнітними випромінюваннями, тим самим принципом. О, вони б дорого дали за цей винахід! Щоб... знищити його разом із винахідником — аякже! Тобі не судилося зажити слави за свій талант, то ж постарайся хоч голову зберегти якомога довше. Не думай про білу мавпу, не думай про білу мавпу... Е! Чого це я? Таж мене вже ніхто не підслуховує, можна і відпустити на волю душу. Цей страх, ця недовіра, внутрішня затиснутість... Не думай про білу мавпу... Ну це вже хтозна-що — я розучився нормально жити... Цього ще бракувало! Для когось забагато честі, щоб і таке з нами ставалося! Знов — порожнеча, ця втомлива порожнеча, відразу до самого себе: невже не вдасться її позбутися? Ну ж бо, почнемо працювати над собою!"

Витираючи з меблів пилюку, Джільберт намагався пригадати, яким він був до того, як зрозумів, що Управління Гігієни Громадської Думки стежить за ним; знавці радіоапаратури, тим більше винахідники, зацікавили його в першу чергу. Був безпосереднім, легким у спілкуванні, товариським... Як це йому вдавалося?

На очі трапилась течка, що лежала поверх книжок.

У ній — вирізки із старих газет, давно вилучених з бібліотек, публічних і — в міру можливості — приватних. Ті, що років з десять розв'язали полеміку, а потім кілька місяців вели її на грані дійсності й фантастики, тепер добилися суворої заборони на тему й робили все можливе, аби люди взагалі забули про неї. Просто дивно, чому в нього ці матеріали не викрали під час котрогось із потаємних трусів!

Джільберт витягнув першу-ліпшу вирізку й прочитав:

"Гігієна громадської думки — благо для всіх!

Останнім часом ми знайшли в редакційній пошті кілька листів, автори яких вважають за потрібне протестувати проти масового виробництва й запровадження в життя приладів, які контролюють підсвідомі мотиви людської поведінки й потаємні настрої. Така позиція свідчить про громадську незрілість, нерозуміння суспільних завдань і нічого, крім жалю, викликати не може; Вона суперечить нашим спільним інтересам! Самі подумайте: хіба не в таємниці, не в душевній темряві визрівають найжахливіші наміри, які рано чи пізно призводять до злочину? Хіба не сам на сам із заплутаною підсвідомістю, цим підґрунтям найнебезпечніших комплексів, ми втрачаємо моральні орієнтири? Чи в кожного з нас стачить розуму й сили дати раду тому, над чим тяжіє сповнена загадок пам'ять поколінь, фатальний спадок минулого, що породжує жорстокі фізіологічні інстинкти? Скуті примітивними упередженнями, неправильно виховані, ми навіть перед лікарем-психіатром не розкриваємося до кінця, хоч це може обернутися для нас тяжкою трагедією. Ми — найбільша з усіх природних таємниць, і наша душевна та розумова сліпота — ось причина дев'яносто дев'яти відсотків усіх нерозважливих та небезпечних учинків...

Але ж із цього жахливого становища є легкий та приємний вихід! Спеціальний прилад, вмонтований у кабінеті лікаря-психіатра, де кожен двічі на рік проходитиме профілактичний огляд, створить можливість вивчити потаємну картину нашого духовного життя з усіма його комплексами та пригніченими бажаннями, і це полегшить наш тягар відповідальності за самих себе. Справді, хіба погано, коли суб'єкт, схильний до правопорушень або зайвих конфліктувань на роботі та вдома, дістане курс кваліфікованого лікування? Це врятує його від багатьох життєвих ускладнень. Тим же, в кого психіка врівноважена, а наміри благородні, хто цілком благонадійний і сповнений палкого прагнення жити для інших, буде гарантовано особливу безпеку: адже бажаних зазіхнути на їхнє майно, честь чи життя в суспільстві просто не виявиться. Якими вільними, якими спокійними стануть тоді наші громадяни! Так, ми з повною відповідальністю твердимо, що тотальна гігієна громадської думки — велике благо всіх без винятку. Головне, виховати в собі високу свідомість, щоб вчасно і без нагадувань пройти профілактику".

"Розкішна перспектива! — подумав Джільберт. — Уявляю, з якими причепуреними думками та намірами з'являлися б ми на ці огляди, коли б їх справді було запроваджено в "добровільному порядку"! Цікаво... І що ж далі?"

Далі було:

"Всміхайтесь!"

Це гасло прийшло до нас із прадавніх часів, зберігши одвічну мудрість. Адже посмішка, навіть роблена, підносить настрій, бо зовнішня лінія нашої поведінки непереборно впливає на самопочуття. Людина, котра звикла себе контролювати, ніколи не піддається безглуздім злостивості, людина, котра виховала в собі звичку красиво мислити та відчувати, не опуститься до нищих думок та емоцій. Їй ні з чим ховатися й нічого соромитися! Прилад "Гігієна Думки" (скорочено ГД) серійного

виробництва привчить нас до суворой дисципліни внутрішнього світу, а відтак допоможе морально вдосконалитись. Звичайно, він дорогий, але не сумніваємось, що найближчим часом буде знайдено спосіб здешевити його".

"Не так воно й просто — здешевити, — подумав Джільберт. — Я б допоміг пошукати, але... не хочу брати на душу такого гріха".

Він недбало запхав цю вирізку до течки і, діставши іншу, почав її читати просто з середини.

"...Скільки людина існує на землі, стільки вона прагне довір'я та щирості в стосунках. Звідки пішов відомий звичай при зустрічі тиснути один одному руку? З того, що наші далекі пращури простягали невідомому вільну долоню, даючи зрозуміти, що в ній немає каменя чи якоїсь іншої зброї. Люди, розкрийте один перед одним свої душі, як долоні, й ви навечно позбудетесь сварок та непорозумінь. Яким світлим, яким прекрасним стане тоді ваше життя! Високу місію миротворця бере на себе Управління Гігієни Громадської Думки, яке незабаром буде створене".

Джільберт глузливо гмукнув: "Гарно співаєте! Коли ви такі щирі та чисті в помислах, чого ж негайно сховалися за таємниці та заборони? Навіть з відкриття свого Управління зробили таємницю..."

Раптом Джільберт злякався, що знайде і власний опус, писаний і надрукований у журналі ще за студентських часів, коли концепція "розтуленої долоні" здавалася неабияким досягненням у боротьбі за моральний поступ людства. Який наївний, який зарозумідо-недалекий був він тоді! Захоплювався, галасував, обвинувачував невір...

Яка облуда! Людей приспало солодкими словами й пограбовано. У них вкрадено найдорожче — "дім", тобто свободу волі, мрії, спогаду, свободу внутрішнього життя. Несуттєво, що приладів ГД поки що мало: досить знати, що вони в принципі існують і вмонтовані невідомо де, щоб людина втратила власне "я". Жити у внутрішній в'язниці неможливо...

Та час не жде, тож досить цих нікому не потрібних прибирань!

Поклавши до кишені "годинника", Джільберт вийшов на вулицю.

"Ти винний у тому, що дозволив обдурити себе, тож негайно шукай виходу! Давні помилки належить виправляти!"

Людей на вулиці було небагато. Падав дрібний дощ, схожий на одвійки далекої зливи, й обличчя перехожих здавалися як ніколи блідими та виснаженими. Запах вихлопних газів змішувався з солодким духом акації, яким тягнуло від скверу.

Джільберт побрів, куди очі світять, й незабаром зумер на "годиннику" озвався слабким, немов тремтінн і нерва, звуком: ага, здається, він реагує на добродія в сірому плащі, котрий пішов до кіоска по газети. Джільберт негайно ж присусідився. "Он як? Вже й на вулиці нас супроводжує "всюдисуще око"? Багато встигли! Тільки ж де вони цю штуку ховають? Де її взагалі можна заховати? В одязі? Малоймовірно, бо ж одяг знімають, перуть, віддають до чистки. Взуття? Теж ненадійна А парасоль можна забути, загубити..."

Чоловік у плащі заходив до крамниць, купував фрукти, хліб, і врешті, прискоривши

кроки, завернувшись у тихий провулок, спинився біля одного з стандартних будинків і почав шукати ключа. Ціла низка їх виявилася на дні господарської сумки.

"Звичайно ж! У винахідливості "гігієністам" не відмовиш!"

Намагаючись ступати безшелесно, Джільберт впритул наблизився до незнайомця й тихо йому сказав:

— Будь ласка, трішечки уваги...

Очі вже літнього чоловіка глянули на нього гостро й насторожено:

— Що вам від мене треба?

— Послухайте мене. І постарайтесь зрозуміти правильно. Будь ласка, схиліться до мене, бо нас підслуховують.

Джільберт і далі щось прохально белькотів, відчуваючи, що його голос непевний, а слова непереконливі: між ним і незнайомим таки ж була стіна, одвічна стіна і нерозуміння, крізь яку так важко пробитися навіть з найкращими намірами. Ні, йому нічого соромитись свідомості студентських років: у модній концепції "розтуленої долоні", яку він так палко тоді сповідував, і справді багато привабливого. "Повір мені, бо я як є перед тобою, сприйми голос душі моєї, наче пісню..." Якою ж гіркою іронією обернулися ці гарні слова!

"Не думай про білу мавпу, не думай про білу мавпу, — прозвучав у ньому застережний голос. — За нами, стежать — вже обома... Не думай про білу мавпу..."

"Людино, справді прийми мою душу, як розтулену долоню, довірся мені, не зволікаючи, ризикни, зрештою, бо в нас немає часу, немає вибору: нас обікрали раніше! ніж ми дійшли до розуміння та довіри. Зацьковані, залякані, ми все ж таки повинні вірити й допомагати один одному, інакше опинимось у в'язниці без просвітку й надії".

І те, що не змогли зробити слова, зробило мовчання: полагідніле чоловікове обличчя схилилося до Джільбертового плеча.

— Кажіть, що маєте.

— Залиште свого ключа на ґанку. Ні, я не божевільний, я хочу допомогти вам. Залиште ключа на ґанку і йдіть за мною метрів десять.

Знизавши плечима, чоловік пошпурив низку ключів під двері:

— Ну ось. І навіщо вам?

Джільберт узяв його попідруч.

Аж за чотири будинки зумер перестав попереджати про прилад ГД, й тоді Джільберт сказав:

— Ви під жорстким таємним наглядом... не знаю вже, з якої причини. Ви нещодавно загубили квартирний ключа? І мусили замовити новий? В найближчій майстерні, звичайно? Так от, у нього вмонтували "наглядач ГД". Я знаю це напевне, бо маю в кишені прилад, який на нього реагує.

— Спасибі... — чоловік зняв окуляри, й очі його здалися дуже добрими та оголено-беззахисними. — Я відчував, що перебуваю в чіємусь полі зору, але не думав, що це аж так серйозно. Спасибі. Слухайте, а ви ж як? Невже не боїтесь, що вас запеленгують?

— Доки це станеться, я встигну не одного попередити. Нехай ключі для вас

замовить хто-небудь із знайомих і — подалі від вашого будинку...

— Та щось придумаю. Будь ласка, будьте обережні!

Трохи роздосадуваний невмінням незнайомця берегти таємниці, Джільберт поквапився відійти. Мусив про вськ випадок узяти таксі і, назвавши першу-ліпшу далеку адресу, зійти дорогою. Не дуже надійний спосіб "замести слід", але іншого не встиг придумати. Всього ще треба навчатися;..

Того дня повернувся додому пізно — мокрий і такий стомлений, що навіть забув подивитися, чи не чатує хто на нього біля хвіртки. Втім, навряд чи в нього стачить бажання завжди й у всьому бути обережним.

Більшість перехожих, яких він попередив про необхідність остерігатися контролю Управління Гігієни Громадської Думки, йому не повірили. "Чи вартий результат такого ризику? — подумав Джільберт. — Що більше в суспільстві розмов про щирість та довір'я, то менше люди довіряють один одному. То що ж робити? А те, що і роблю. Робитиму, навіть коли до арешту встигну попередити хоч одного чоловіка. Головне, щоб люди знали: в їхніх душах і думках влаштовують обшуки, щоб не було тотальної сліпоти, а протиотрута на отруту знайдеться".

На ніч дощ подужчав, вулиця була встелена збитим кленовим листям, мов зорями. Джільберт відімкнув хвіртку свого обійстя, й назустріч йому з жалісним нявчанням вискочив кіт.

— Чого це ти розгулюєш в таку мокву, голубчику? — спитав Джільберт. — Я ж тебе, достеменно пам'ятаю, залишив у кімнаті, ще й молока тобі налив. Так уже ти солодко спав у кріслі... і квартирки були зачинені. Хто ж тебе випустив, як ту габровську муху з цукерниці? Що, знов у нас побували непрохані гості? Еге, знову доведеться шукати слідів їхньої діяльності... Ну що ж, нам не звикати. Але спочатку відпочинемо.

Джільберт узяв мокрого кота під плащ і сів під навісом на ганок. Тваринка дзвінко муркотіла — приємна грудка тепла й мирного затишку, така довірлива й така далека від людських проблем.

"...Добра моя бабуся розповідала, що колись світом правили коти. Вони прагнули досконалості, та досягти її не могли, бо й найсвітліші явища мали свою тінь, бо зло чаїлося в самій природі речей, а тому і найкращі наміри оберталися своїм зворотним боком. Утримувати владу, усвідомлюючи свою безпорадність перед лихими силами, було безглуздо, й коти вирішили зректися її на користь іншої істоти — досить розумної, аби взяти на себе тягар світових проблем, й воднрчас надто обмеженої, щоб збагнути безплідність своїх зусиль. Вони обрали; людину..."

— Ну, досить спогадів! Когось вже ця легенда зації кавила.

Спустивши кота на землю, Джільберт дістав ключ. "Не думай про білу мавпу, не думай про білу мавпу..." — и звично почав повторювати, повільно обходячи кімнату.

Черговий оператор, котрий сидів на пульті, що стжив за кварталом з умовною назвою ВВ-3 — саме там жив Джільберт, — відірвався від екрана, де кривлялася й витанцьовувала якась потворна тварюка.

— Нічого не розумію! Заледве не в половини міста в думках — біла мавпа. Що б це

означало? Масове божевілля, чи що?

— Біла мавпа — це з притчі про Ходжу Насреддіна, — сказав його напарник. — Цей хитрюга наказав присутнім не думати про білу мавпу, й саме тому вона всім марилася. Така вже властивість людського розуму, щої саме про заборонене й неможливо не думати. Чесно кажучи, я й сам ще не все розумію, але... здогадуюсь, що це своєрідний шифр, що нам навмисне підставляють перший план розумової діяльності, заповнюючи його всілякими дурницями, аби в такий спосіб заховатися з чимось суттєвішим. Схоже на те, що наші спостереження втрачають сенс.

— То що ж це буде?

— Доведеться копати глибше. Недаремно ж наше Управління розширює штати.